

Suriye Savaşının Habercilik Pratiklerine Etkisi: İliştirilmiş Gazeteciliğe Karşı Aracılı Gazetecilik

Yusuf DEVİRAN

Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

İstanbul

yusufdevran@gmail.com

Ömer Faruk ÖZCAN

Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

İstanbul

omerfozcan1@gmail.com

Özet

1877 Kırım Savaşı, meydan savaşlarının yerini mevzi savaşlarına bıraktığı ilk savaş olarak tarihe geçmiştir. Askeri stratejiler ve savaş yöntemleri olarak ilklerin yaşandığı bu savaşın aylarca devam etmesi takip edilebilmesini de olanaklı kılmış ve dünyanın her yerinden gazetecileri çeken bir ilgi merkezi olmuştur. Savaş muhabirliği olarak kurumsallaşacak olan bu gazetecilik türü ABD'nin Vietnam işgalinde doruk noktasına ulaşmıştır. Yalnızca savaşların gidişatını aktarmaktan ziyade savaşın etkilediği tüm boyutları haberleştiren savaş muhabirliği Vietnam örneğinde olduğu gibi siyasi iktidarların değişmesine dahi etki etmiştir. Bu etkileme gücü iktidarlar tarafından ilk ortaya çıktığı Kırım Savaşı'ndan günümüze dek sınırlanmaya çalışılan savaş muhabirliği gelişen iletişim teknolojileri karşısında haberciliğin tüm dalları gibi kendisini bir dönüşümün içinde bulmuştur. Zorlu şartlar sebebiyle savaş alanlarına giremeyen gazeteciler bu bölgelerde yaşayan sivil vatandaşların tanıklıklarına artık çevrimiçi ortamlardan ulaşabilmektedir. Bu erişim yalnızca profesyonel gazetecilerle sınırlı değildir. Aynı zamanda dünyadaki belirli krizleri takip ederek kriz takibi ve analizinde uzmanlaşan anonim veya gerçek kişiler de aynı ölçüde bu erişime sahip olmuşlardır. Bu durum ortaya hem profesyonel hem amatör anlamda aracılı bir savaş muhabirliği türünü çıkarmıştır. Bu çalışma Türkiye'nin 2018 Ocak ayında PYD/PKK terör örgütüne karşı Suriye'nin Afrin kentine başlattığı operasyonu takip eden profesyonel gazetecilerle yapılan çevrimiçi görüşmeler yoluyla Suriye Savaşı'nın mezkûr aracılı gazetecilik pratiklerinin yaşamsallaştığı bir kriz sahasına dönüşmesini ele almaktadır. Suriye Krizi özelinde bu yeni habercilik pratiğinin aracılı gazetecilik kavramsallaştırmasıyla açıklanmasının savaş haberciliği alanında yaşanan dönüşümlerin anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş muhabirliği, Aracılı gazetecilik, Suriye krizi

The Influence of The Syrian War on War Correspondence: Mediated Journalism Versus Embedded Journalism

Abstract

The 1877 Crimean War is a milestone in the history of war as it was the first war of position rather than an open battle. As it was continued for months with new military tactics and methods, it immediately became a focal point for journalists from all over the world. This type of journalism, which will be institutionalized as war correspondence, has reached its culmination point in the occupation of Vietnam by the United States. War correspondence, which communicated all the dimensions of wars, also had an impact in the change of political power as it was in the case of Vietnam. This influential force has been tried to be limited by the political authority since the Crimean War, and the profession found itself in a transformation like all the other branches of journalism in the face of evolving communication technologies. Journalists who can not enter battlefields due to difficult circumstances are now able to access the testimonies of civilians living in conflict-ridden regions through online platforms. This access is not limited to professional journalists. At the same time, anonymous or real persons who specialize in crisis follow-up and analysis have also attained this same access. This situation has brought a new term as mediated Journalism in both a professional and an amateur sense. This study investigates these mediated journalism practices, through the online interviews held with professional journalists following Turkey's Afrin Operation against the PYD/PKK terror organizations. It is expected that the exploration of this new journalism practice via the concept of mediated journalism, as regards the the Syrian Crisis, will contribute to the understanding of the transformation of war reporting in the field.

Keywords: War correspondence, Mediated journalism, Syrian conflict.

Giriş

2011 yılında Suriye'nin Deraa kentinde başlayan barışçıl gösterilerin Suriye rejimi tarafından askeri yöntemlerle bastırılmasıyla başlayan çatışmalar günümüzde kanlı bir iç savaş olarak sürmektedir. Yedi yıldır süren bu çatışma iklimi beş yüz bini aşkın insanın hayatına mal olmuş,¹ yaklaşık altı milyon insanı da mülteci konumuna düşürmüştür.² ABD, Rusya ve İran gibi

¹ I am Syria (2018) I am Syria Web Sayfası, Death Tolls, <http://www.iamsyria.org/death-tolls.html> erişim tarihi: 02.03.2018

küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet ordularıyla veya doğrudan resmi güçleriyle taraf olduğu bu iç savaş uluslararası ilişkiler, insani krizler, medyada temsil gibi birçok bakımdan ele alan çalışmalar olsa da bu savaşın gazetecilik pratikleri açısından da bir dönüşüme sebebiyet verdiği hususu gözden kaçırılan bir nokta olarak değerlendirilmektedir. Gerek savaşın uzun zamandır sürmesi gerekse çok taraflı çatışma ortamları sebebiyle Suriye’de klasik anlamda savaş muhabirliği icra etmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Özellikle I. Körfez Savaşı ve Irak’ın işgali sırasında hâkim gücün perspektifinden operasyonları canlı yayımla dünyaya aktaran iştirilmiş (*embedded*) gazetecilik hem saha hâkimiyetinin tümüyle tek bir gücün elinde olmaması hem de özellikle muhabirlerin can güvenliğinin sağlanamadığı koşulların sıklıkla yaşanması sebebiyle Suriye’de uygulanabilir bir pratik olmaktan çıkmıştır.³

Türkiye, Suriye’yle sınırı en uzun komşu ülke olarak bu savaşın sosyal, güvenlik ve ekonomik sonuçlarıyla yoğun olarak yüzleşmektedir. Savaşın başından bu yana açık kapı politikası uygulayan Türkiye, çatışmalı bölgelerden kaçan 3,5 milyon Suriyeli mülteciye sığınak olmuştur.⁴ Krizin başlangıcında rejimle muhalifler arasında arabulucu olma gayreti gösteren Türkiye, iç savaşın tırmanmasıyla politik tercihini silahlı muhalif grupları desteklemek yönünde yapmıştır. Bununla birlikte Türkiye resmi olarak çatışmaların tarafı olacak adımlar atmaktan uzun süre kaçınmıştır. 2016 yılının Ağustos ayında Suriye sınırında izlediği güvenlik politikasını proaktif anlamda değiştiren Türkiye, uluslararası anlaşmalardan doğan haklarına dayanarak Fırat Kalkanı adını verdiği operasyonu icra etmiştir. Son olarak bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturan Zeytin Dalı Harekâtı, Suriye’nin Türkiye sınırında bulunan Afrin kentini bölücü terör örgütü YPG/PKK unsurlarından arındırmak için 20 Ocak 2018 tarihinde başlatılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri unsurları ve Türkiye destekli Özgür Suriye Ordusu bileşenlerinden oluşan güçler tarafından yürütülen bu harekâtın gidişatına yönelik gerek ulusal gerekse uluslararası kamuoyunda sahadan aktarılacak bilgilere talep artmıştır. Bununla birlikte sıcak çatışma bölgelerine girmek resmi kurumların iznine tabi olduğundan medya kuruluşlarının sahadan haber verme imkânı oldukça kısıtlı olmuştur. Bu anlamda operasyonun medya tarafından takibi ve

² BM Mülteci Ajansı (2018) BM mülteci Ajansı Web Sayfası, Syria <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> erişim tarihi: 02.03.2018

³ CPJ’nin (Gazetecileri Koruma Komitesi) verilerine göre 2011 – 2018 yılları arasında Suriye’de 115 gazeteci çatışmalara bağlı olarak hayatını kaybetmiştir. Bknz. CPJ (2018) CPJ Web Sayfası, 122 Journalists Killed in Syria, <https://cpj.org/data/killed/mideast/syria/> erişim tarihi: 02.03.2018)

⁴ Türkiye, Birleşmiş Milletler verilerine göre en çok Suriyeli mülteciyi barındıran ülke konumundadır. Bknz. BM Mülteci Ajansı (2018) BM Mülteci Ajansı Web Sayfası, Syria, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> erişim tarihi: 02.03.2018

uygulanan haberleştirme pratikleri Afrin kuşatması özelinde Suriye İç Savaşı'yla birlikte savaş muhabirliği bağlamında yeni bir sürecin başlangıcına işaret etmektedir.

Bu çalışma askeri güçlerin sıcak çatışma bölgelerine gazetecileri götürme ihtiyacının kalktığı koşullarda savaş haberciliği pratiklerinin dönüşüm sürecine odaklanmıştır. Suriye'de bu ihtiyaç ortadan kalkmıştır zira: (a) Özellikle 2007'den itibaren her geçen yıl yaygınlaşan akıllı telefonlar, internet erişimi, GoPro ve muadili giyilebilir kamera gibi teknolojiler sayesinde sahadan adeta bilgi yağmaktadır; (b) bu bilgi akışına bağlı olarak iliştilmiş gazetecilerin tek taraflı haber yapma ve dünya kamuoyunu etkileme gücü azalmıştır. Bu nedenle savaş gazetecilerinin kendilerine yeni bir görev alanı tanımlama ve yeni haberleştirme yöntemleri bulma zorunluluğu doğmuştur.

İşte bu makalenin temel konusu da meslek profesyonellerinin bu süreçte ortaya çıkan yeni koşulları nasıl değerlendirdiklerinden ve mesleki tanımlarını nasıl yaptıklarından yola çıkarak bu değişimin sınırlarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda Zeytin Dalı Harekâtı'nı takip eden savaş muhabirleri ve Suriye Savaşı boyunca çevrimiçi ortamlarda sahadan bilgiler aktaran bazı Twitter kullanıcılarıyla çevrimiçi yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Twitter üzerinden Zeytin Dalı Operasyonunun hangi araçlarla, hangi tür hesaplardan yansıtıldığı da gözlenmiş ve yapılan mülakatlardan elde edilen verilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada önce savaş muhabirliğinin tarihsel gelişimine ve habercilik pratiklerine değinilmiş, daha sonra gözlem ve görüşmelerden hareketle oluşturulan kategorik başlıklar altında savaş haberciliğinin yeni tanımları ve pratikleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise hem yaşanan bu değişim sürecinin yapısına hem de savaş haberciliğinin geleceğine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Savaş Haberciliğinin Dönüşümü

Ticari bilgilerin satın alınabilir bir meta olmasıyla ortaya çıkan gazetecilik serüveninin başlangıcı kaynaklarda 17. yüzyıla tarihlense de bugün bildiğimiz anlamıyla savaş muhabirliği ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında icra edilmiştir. Sanayi Devrimi ile hızlanan teknolojik gelişmeler, telgrafla iletişimin hızlanması, fotoğraf makinesiyle belgelemenin olağanüstü bir gerçekliğe kavuşması gibi faktörler savaşların bir tefrika gibi aktarılmasını mümkün kılmıştır. Bilgi akışının kolaylaşmasının yanı sıra haberciliğin daha geniş coğrafyalarda yürütülmesini sağlayan haber ajanslarının kurumsallaşması da bu döneme denk gelmektedir (Yalçınkaya, 2008, s. 32).

19. yüzyılda gelişen teknolojiler yalnızca savaş haberciliğinin değil Aydın'a (2012, s. 2) göre savaş olgusunun da çehresini değiştiren yenilikleri beraberinde getirmiştir. Yüzyılın tam ortasına denk gelen Kırım Savaşı bu sebeple savaş muhabirliğinin ilk defa sistematik olarak uygulandığı olay olarak kabul edilmektedir. Topyekûn klasik savaş anlayışının sonu ve tüfeklerin öncelikli silah olarak kullanılmasıyla modern mevzi savaşlarının başlangıcı olarak kabul edilen Kırım Savaşı aynı zamanda savaş fotoğrafçılığı ve muhabirliği için de ilkleri barındırmıştır. Buharlı gemiler, sahra hastaneleri ve mutfakları, karadan ikmal örnekleri ve yeni savaş makinelerinin kullanılması nedeniyle sürekli bir yapıya kavuşan savaş alanını birçok farklı ulustan gazeteci takip etmiş ve haberleştirmiştir.

Kırım Savaşı'nı yirmi iki ay boyunca izleyen *The Times* muhabiri William Howard Russell, savaş muhabirliği alanda öncü şahsiyetlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Daha önce Meksika ve Hindistan'da savaşlar fotoğraflanmış olsa da profesyonel anlamda savaş fotoğrafçılığı da Roger Fenton ile burada başlamıştır. Bununla birlikte basının özellikle İngiltere'de özgürlüğünün zirvesinde olduğu bu dönemde, savaş muhabirlerinin ordu tarafından dönemin ordularının “baş belası” olarak görülmesi de basın-ordu ilişkileri anlamında yeni bir ilişki düzeyinin başlangıcını ifade etmektedir (Roth, 1997, s. 72). Nitekim I. Dünya Savaşı sırasında basın sansürlenecek ve savaşın taraf ulusların kamuoylarına yansımaları ancak propaganda düzeyinde olacaktır. Keza II. Dünya Savaşı da aynı anlayışla ancak kontrollü biçimde haberleştirilebilmiştir (Yalçınkaya, 2008, s. 34).

1963 yılında ABD'nin soğuk savaş politikalarının bir uzantısı olarak başlayan Vietnam Savaşı 10 yıl boyunca Amerikalıların gündemini belirlemiş ve bu sebeple “salon savaşı” (*living-room war*)⁵ olarak nitelendirilmiştir. Özellikle 1967 yılında Başkan Johnson yönetiminin savaşın başarısına olan kamuoyu güvenini arttırmak için uygulamaya koyduğu “İlerleme Kampanyası” medyanın Vietnam Savaşı'na bir aktör olarak eklenmesini sağlamıştır (Pach, 2010, s. 171). Bu kampanyayla birlikte halka ABD ordusunun Vietnam'da başarılı operasyonlar yürüttüğü ve “komünizm karşısında dost ve müttefik ülkelerin güvenliğine yönelik” savaşın sürdürülmesi zorunluluğu fikri aşılacak istenmiştir. Medyanın, ABD yönetimi tarafından kısıtlanmadan yoğun bir şekilde savaşı sıradan Amerikalıların salonlarına taşınması ise beklenenin aksi yönde bir etki yapmış, savaş karşıtı hareketler büyümüş ve 1973 yılında ABD Vietnam operasyonlarını

⁵ Amerikalıların her akşam televizyon karşısında Vietnam Savaşı'yla muhatap olmalarına atıfla bu benzetme ortaya çıkmıştır.

sonlandırmak zorunda kalmıştır. Hallin'e (1986, s. 9) göre savaşın ilk yıllarında hükümet politikasıyla paralel yayınlar yapan medyanın savaşa yönelik kullandığı dilin tonu "Pentagon Belgeleri" olarak bilinen ve hükümetin ilerleme olmamasına ve savaşın kısa vadede kazanılamayacağına yönelik raporlara rağmen Vietnam'a asker göndermeye devam ettiğini ortaya çıkaran gizli raporların yayınlamasıyla değişmiştir. Bu değişimin temel nedenlerinden birisi de idari ve askeri bürokrasinin de savaşa yönelik görüşlerinin zamanla ayrışması ve ABD'nin Vietnam politikasına yönelik inancın yitirilmesidir.

Vietnam Savaşı gazetecilerin her türlü askeri imkânı kullanıp sansüre uğramadığı ve özgürlüğü doruk noktasında yaşadığı bir savaş olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte özellikle ABD askeri bürokrasi medyanın bu özgürlüğünü savaşın kaybedilmesinin en önemli nedenlerinden birisi olarak görmüştür (Hallin, 1986, s. 6). Nitekim buradan edinilen tecrübeyle ABD yönetimi Grenada (1983) ve Panama'da (1989) yürüttüğü askeri operasyonlarda gazetecilerin bölgeden haber almalarını operasyonların ilk günlerinde güvenlik gerekçesiyle engellemiştir. Havuz sistemi adı verilen uygulamayla yalnızca hükümetin akredite ettiği habercilerin belirlenen zamanlarda operasyon bölgelerine girişine izin verilmesi bugün bildiğimiz adıyla "iliştirilmiş gazetecilik" sistemine giden yolu açmıştır (Yalçınkaya, 2008, s. 36).

Silahların Gölgesinde Haber Yapmak: İliştirilmiş Gazetecilik

Vietnam Savaşı tıpkı Kırım Savaşı'ndan sonra olduğu gibi medyanın savaş alanlarında "tam bir baş belası" olduğu fikrini yeniden uyandırmıştır. I. Körfez Savaşı başlarken ABD Başkanı George Bush yönetimi medyanın savaşın gidişatını etkileyebileceğine yönelik geçmiş tecrübelerle sabit endişelere sahiptir. Keza Thrall (1996, s. 241) 1600 Amerikan medya mensubunun Suudi Arabistan'da konuşlandığını ve tabiri caizse hükümetten Panama Operasyonu'nun intikamını almak için beklediğini söylemektedir. Bush yönetimi, medyayı kontrol altında tutmak ve kendi ajandasına göre yönlendirmek için ordu-medya ilişkilerini bir itibar yönetimi meselesi olarak ele almaya karar vermiştir. Bu bağlamda ordu-medya ilişkilerinin düzenleyen ve "basın havuzu" adıyla meşhur yeni modelin iki temel önceliği bulunmaktadır: a) Operasyonel güvenliğin ve ordunun hareket kabiliyetinin sağlanması medyanın savaş mahalline ve bilgiye erişiminden önce gelir; b) hükümet her ne pahasına olursa olsun kamuoyu nezdinde itibarını korumalıdır.

Savaş muhabirleri bu sisteme dâhil olmayı otel lobisinde oturarak Kuveyt'teki operasyon

merkezinin bilgi notlarını haber merkezlerine iletmeye yeğlemiştir. Zira kontrollü biçimde de olsa savaş mahallerine girerek haber yapma imkânı doğmuştur. Bu sisteme girmeyi reddeden/kabul edilmeyen habercilerin ise mevcut şartlarda sahadan haber yapma şansları oldukça düşüktür. Zira hem Irak hem ABD tarafından akredite edilmeden sahaya girmek ya tutuklanmayı ya da ölümü beraberinde getirecektir (Yalçınkaya, 2008, s. 36). Önceleri yalnızca “gelecekteki muhtemel operasyonları, sahadaki askeri birliklerin gücünü veya konumlarını ve ABD ordusuna karşı kullanılabilecek bilgileri ve operasyonel zaafı” haberleştirmeyi sınırlandıran saha kuralları daha sonra genişletilmiştir. Buna göre havuz sistemine dâhil olan gazetecilere güvenlik ve görev gereksinimleri sebebiyle bir halkla ilişkiler subayı eşlik etmiş, havuza dâhil olmayan habercilerin cephelere girişine izin verilmemiş ve haber merkezlerine gönderilecek tüm yazılı metinler yayın öncesi hassas bilgi içerip içermediğini kontrol için gözden geçirilmiştir (Goebel, 1995, s. 9).

Basın havuzu modeliyle savaş alanlarında medyayı gözetimi altında tutan ABD yönetimi, bu modeli II. Körfez Savaşı öncesinde daha sistematik hale getirmek için geliştirmiştir. Irak’a olası bir müdahale beklentisinin yoğun olduğu günlerde operasyonu takip etmek isteyen gazetecilerin gönüllü⁶ olarak katılabileceği “Embed Boot Camp” adında bir haftalık eğitim programı hazırlayan hükümet kursa katılan gazetecilere askeri jargon, taktik yürüyüş, açık ateş, nükleer/kimyasal saldırı ve askeri ilk yardım eğitimleri vermiştir. Eğitimler süresince gazeteciler askeri kıyafetler giymiş, koğuşlarda askeri personelle kalmış ve karavanayla beslenmiştir (Lindner, 2008, s. 35). Bu eğitime katılan gazeteciler savaş süresince bir askeri birliğe “zimmetlenmiş” ve gazetecilere onlarla birlikte hareket etme zorunluluğu getirilmiştir. Havuz sisteminde olduğu gibi bu modelde de gazetecilerin hangi tür bilgileri haber yapıp yapamayacağı askeri birimler tarafından belirlenmiştir. Birliklerle hareket eden gazetecilerin yeme, içme, sağlık, ulaşım gibi ihtiyaçları ordu tarafından karşılanmıştır. Bu programda en önemli ve belki de en çok eleştirilen husus savaş takip edecek gazetecilere imzalatılan feragatname sözleşmesidir. Buna göre gazeteciler ölüm/yaralanma gibi hallerde ABD hükümetine karşı hukuki haklarından vazgeçmeyi kabul etmiştir. Aynı zamanda hükümet yetkilileri gerekli gördükleri hallerde gazetecinin programla ilişkisini kesebilecek, yayınlanacak haberleri kontrol etme hakkına sahip olacaktır. (Vural, 2004, s. 41).

⁶ Her ne kadar katılım gönüllü olsa da bu eğitime katılmayan gazeteciler iliştilmiş gazeteci olarak görev yapamamıştır (Thrall, 1996, s. 245).

İliştirilmiş gazetecilik modeli henüz uygulamaya geçmeden yoğun eleştiriyile karşılaşmıştır. Bu modelde gazetecilerin Stockholm Sendromu yaşayacakları, sürekli askeri birliklerle hareket etmelerinin olaylara askeri açıdan bakmaları sonucunu doğuracağı gibi modelin olası sonuçları tartışılmıştır (Lindner, 2008, s. 35). Bununla birlikte ABD ordusuyla birlikte iliştirilmiş gazeteci olarak II. Körfez Savaşı'nı takip eden gazeteciler bu eleştirilerin sahada karşılık bulmadığını iddia etmiştir. Cüneyt Özdemir ve Murat Sezer gibi gazeteciler ABD ordusunun müdahalesiyle karşılaşmadan şahit oldukları olayları haberleştirdiklerini ve iliştirilmiş gazeteciler sahada olmasa insani krizlerin küresel kamuoyuna belki de hiç yansımayacağını söylemişlerdir (Arık, 2013, s. 66). Sahadan gelen isimlerin bu argümanlarında haklılık payı bulunsa da iliştirilmiş gazetecilik modelinde gazeteciler ancak askeri bürokrasinin izin verdiği kadarını gösterebilmektedirler. Bu modelde askerlerin yaşadıklarını derinlemesine aktarmak mümkünken Iraklı sivillerin hikâyeleri takip etmek neredeyse imkânsızdır. Keza dönemin ABD savunma bakanı müsteşarının “Sizler bir askeri birlikte neler yaşandığını son derece derin ve zengin bir şekilde haberleştirebileceksiniz” beyanı da ABD hükümetinin iliştirilmiş gazetecilik programından beklentilerini açıkça göstermektedir (Lindner, 2008, s. 36).

Tüm eleştirilen yönleriyle iliştirilmiş gazetecilik, bir medya mensubu için mevcut şartlar itibarıyla olası sınırlılıklarına rağmen kabul edilebilir bir model olarak görülmektedir. Keza bu model, II. Körfez Savaşı'yla nevezuhur değildir, bizzat I. Körfez Savaşı'nda ordu-medya ilişkilerinde yaşanan çatışmaların giderilmesi için ABD'li Ulusal Gazeteciler Derneği ve askeri-sivil bürokratların 1992'de yaptıkları değerlendirmelerin bir sonucudur (Vural, 2004, s. 40). İliştirilmiş gazeteci programına dâhil olmadan sahada bulunan gazeteciler olsa da bu, ekstra teçhizat, güvenlik gibi maliyetler sebebiyle külfetli olduğundan az sayıda muhabirin tercih ettiği bir durum olmuştur (Yalçınkaya, 2008, s. 36).

Yeni gelişen teknolojiler her alanda olduğu gibi savaş yöntemlerini de etkilemiştir. Günümüzde Kırım Savaşı'yla başladığı kabul edilen mevzi savaşlarının yerini hava unsurlarının desteklediği süpürme harekâtları almıştır. Bu çok boyutlu ve asimetric operasyonların takibini alışlagelmiş habercilik pratikleriyle yapmak da oldukça zorlaşmıştır. İliştirilmiş gazetecilik bu bağlamda her haliyle yetersiz bir pratik olarak savaşın tüm yönlerinden ziyade onun çok küçük bir kısmını izin verildiği kadarıyla haberleştirebilmektedir. Bu sebeple gazetecilik açısından ehveni şer kabul edilse bile sonuçlarının yetersiz ve sorunlu olduğu eleştirilerinin hakkını teslim etmek gerekir. Nitekim Lindner (2008, s. 37) I. Körfez Savaşı'nı haberleştiren gazete ve

televizyon haberleri üzerine yapılan çalışmaların iştirilmiş gazetecilerin bağımsız gazetecilere kıyasla ABD ordusunu destekleyen tonda haberler yaptıklarını ve askeri personelle yoğun bir güven ilişkisi içinde olduklarını gösterdiğini aktarmaktadır. Her ne kadar haberlerin niteliğine müdahale olmasa da haberin yapıldığı ortam egemen gücün kurguladığı/inşa ettiği “bürokratik bir evren”dir (*bureoucratically constructed universe*) (Lindner, 2008, s. 37).

Savaş Haberciliğinin Sonu (Mu?): Aracılı Gazetecilik

2011 yılında Suriye’de başlayan gösterilerin sert bir şekilde bastırılmasıyla büyüyen olaylar günümüzde halen kanlı bir iç savaş olarak devam etmektedir. Suriye İç Savaşı geçen yedi yılın ardından artık yalnızca rejim ve muhalifler arasında bir savaş olmaktan çıkmış, ABD, Rusya, İran, Türkiye gibi küresel ve bölgesel aktörlerin yanı sıra PYD/PKK,⁷ DAEŞ,⁸ AL NUSRA/HTŞ⁹ gibi terör örgütlerinin de dâhil olduğu bir vekâlet savaşları arenasına dönüşmüştür. Sahada bulunan aktörler farklı ajandalar doğrultusunda yerel aktörleri askeri ve ekonomik olarak desteklemekte ve olası bir çözümün kendi menfaatleri doğrultusunda uygulanması noktasında sahada sürekli bir güç mücadelesi içine girmektedir (Ekşi, 2017, s.107; Devran ve Özcan, 2016, s.35).

Bu çok aktörlü yapı içinde temel olarak üç ana cepheleşme bulunmaktadır: a) Esed rejimi ve onu mezhep birliği sebebiyle destekleyen İran ve Lübnan Hizbullah’ı ve siyasi ve ekonomik menfaatleri için destekleyen Rusya Federasyonu, b) Türkiye ve Katar başta olmak üzere bazı Arap ve Batı ülkelerinin de zaman zaman desteğini alan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve yerel askeri unsurlar, c) ABD tarafından desteklenen Suriye Demokratik Güçleri (SDG)¹⁰ ve bünyesinde barındırdığı PYD/PKK bileşenleri. Bu parçalı yapının bir sonucu olarak Suriye’nin büyük vilayetlerinden küçük beldelerine kadar çatışmanın olmadığı bir bölgesi kalmamıştır. Chouliarakı (2015, s. 107) bu durumu 20. yüzyılda cephe ve sivil yaşam alanlarını ayıran savaş anlayışının değişmesine bağlamaktadır. Buna göre yeni savaş anlayışı mevzilerden sokak aralarına taşınmış ve en güçlü kitle imha silahlarından intihar bombalarına ve drone saldırılarına

⁷ Demokratik Birlik Partisi (PYD)/Kürdistan İşçi Partisi (PKK).

⁸ Irak ve Şam İslam Devleti.

⁹ Şam’ın Özgürleştirilmesi Komitesi, Bu grup El Kaide’nin Suriye koludur ve tüm taraflar tarafından terör örgütü olarak kabul edilmektedir.

¹⁰ ABD, AB ülkeleri ve Türkiye tarafından terör örgütü olarak kabul edilen PKK ve Türkiye tarafından terör örgütü olarak kabul edilen PYD bu örgütün omurgasını oluşturmaktadır. Suriye İç Savaşı’nın taraflarından birisi olan ABD ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların en önemli kaynağı da ABD’nin bu örgüte verdiği askeri ve ekonomik destek olmuştur.

uzanan bir yelpazede her türlü silahın kullanıldığı hibrit bir görünüme bürünmüştür. Sivillerin tam merkezinde yer aldığı kent çatışmalarının bir sonucu olarak sivil ölümlerin oranı I. Dünya Savaşı'nda %14 iken modern savaşlarda %90'lara ulaşmıştır.

Savaş halinin geçirdiği bu dönüşüm beraberinde gazeteciliği, özelde savaş haberciliğini de doğal olarak etkilemiştir. Onlarca cephede yürüyen ve sınırların her gün değiştiği Suriye'de ise bu dönüşümün etkileri en belirgin halini almıştır. Yirmi yıllık savaş haberciliği tecrübesi bulunan *Washington Post* Bağdat Büro Şefi Liz Sly Suriye İç Savaşı'nın “tüm tecrübelerinden öte farklı bir gazetecilik deneyimi” olduğunu ifade etmektedir. Bir savaş muhabiri olarak yalnızca üç kez girebildiği Suriye'de oluşturduğu şebekeye dâhil yüze yakın sivil aktivist onun savaşı takip edebilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte “hiç adını duymadığımız bir yerde acil bir haber olduğunda ne yapacağımızı şaşırıyoruz, çünkü sahada güvenilir bir kaynak bulmak çok zor.” ifadeleri yaşanan “farklı gazetecilik” deneyiminin boyutlarına dair önemli bir noktaya işaret etmektedir (Lowe, 2012). Bu noktada Suriye özelinde ilişitirilmiş gazetecilik/bağımsız gazetecilik tanımları işlevlerini yitirmiştir. Zira iki durumda da savaşın tüm boyutlarını sahada bizatihi takip etmek imkânsız hale gelmiştir. Johnston (2017, s. 196) medya kuruluşları için muhabirlerini muhtemel bir ölüme yollamak dışında Suriye'de savaş gazeteciliğinin, savaşın taraflarını dengeli bir şekilde haberleştirmek ve sahada olan biteni anlamak için sosyal medya kaynaklarının ve yurttaş gazetecilerin aktardığı bilgilerden oluşan bir havuzdan en doğru haberi çıkartma mücadelesine dönüştüğünü söylemektedir.

Yurttaş gazeteciliği geniş bir çerçevede haber toplama, üretme ve dolayına sokma süreçlerinde gazetecilikle profesyonel olarak uğraşmayan vatandaşların mevcut teknolojik imkânlar dâhilinde yer aldığı yeni bir gazetecilik pratiği olarak tanımlanmaktadır (Devran ve Özcan, 2017, s. 154). Dijital araçlara erişiminin yaygınlaşmasıyla sıradan insanların bilgiyi kaydetme ve yayma üzerinde öngörülemez bir şekilde kontrol sahibi olması savaş gazeteciliğini de geçmişte icra edilenden çok farklı ve karmaşık bir hale getirmiştir (Chouliaraki, 2015, s. 107). Suriye'de vatandaşlar ve aktivistler savaşın başından bu yana yüz binlerce olayı kayıt altına almış ve bunları Twitter, Facebook, Youtube ve Skype gibi uygulamalar aracılığıyla tüm dünyayla paylaşmıştır (Lowe, 2012). Suriye'yi haberleştiren gazeteciler için savaş muhabirliği acil durumlarda bilgisayar veya akıllı telefonları karşısında yerel bir muhabirin çevrimiçi olmasını veya olaya ilişkin güvenilir sosyal medya gönderilerini beklemeye dönüşmüştür.

Suriye özelinde savaş gazeteciliğinin dönüşümünü ele alan çalışmalar (Wall ve Zahed,

2014; Chouliaraki, 2015; Johnston, 2017; Yousuf ve Taylor, 2017) değişen savaş gazeteciliği pratikleri bağlamında yurttaş gazeteciler ve sosyal medya kullanıcıları ile profesyonel gazeteciler arasındaki ilişkileri anlamaya odaklanmaktadır. Örneğin Yousuf ve Taylor bu yeni pratiğin Lowrey ve Gade'den (2011) hareketle “bağlantılı gazetecilik” (*connective journalism*) ve “ağ gazeteciliği” (*network journalism*) kavramları üzerinden ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Lowrey ve Gade (2011, s. 280) bağlantılı gazeteciliği a) birbirinden tamamen farklı bakış açılarını gün yüzüne çıkartmak ve onları yan yana koyarak anlamlı bir şekilde bağlantılandırmak, b) insanların kafalarındaki karışıklığın giderilmesine yardımcı olmak için anlamlı bağlamlar içinde mantıklı, uyumlu ve geçerli anlatımlarla onları ikna etmek, c) belirsizliği ve deneyimselliği kucaklamak ve anlamı tartışmaya istekli olmak şeklinde tanımlamaktadır. Yousuf ve Taylor (2017, s. 306) bu çerçevede bağlantılı gazeteciliği a) vatandaşların ve gazetecilerin yakınlaşması, b) farklı bakış açılarını müzakereye açıklık, ve c) bunları yaparken gazeteciliğin temel ilke ve prensiplerini korumak olarak açıklamaktadır.

Suriye özelinde gazetecilik pratiklerinde yaşanan dönüşümü bağlantılı gazetecilik çerçevesinde ele almak bazı temel soru/n/ları da beraberinde getirmektedir: Suriye'yi takip eden/haberleştiren gazetecilerin kurdukları bilgi ağının ana aktörleri yurttaş gazeteciler değildir. Mevcut bilgi ağlarının sağlayıcıları olan yurttaş gazeteciler çoğunlukla daha önce hiç haber tecrübesi olmayan ve erişebildikleri coğrafi sınırlar dışında edindikleri bilgileri yerel kaynaklardan toplayan kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla hem kendilerinin hem de sıradan insanların şahitliklerinin bir aracısı konumundadırlar. Bu bağlamda gazetecilerin karşısında tek bir bilgi ağı değil bilgi ağlarından oluşan kompleks bir yapı durmaktadır. Keza bu bilgiler gazetecilere mahsus değil alenidir: Suriye'de yaşanan yerel bir haberin kamuya mal olması için yalnızca internet bağlantısı bulunan bir akıllı telefon yeterlidir. Bu bilgi bombardımanı gazeteciler için yeni meydan okumaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin kendi bilgi ağından kimsenin olmadığı bölgelerden gelen bilgiler nasıl haberleştirilmelidir veya sosyal medyada Suriye Savaşı'nı düzenli takip eden ve günlük bilgiler aktaran anonim/reel hesaplardan, Lowrey ve Gade'in (2011, s. 25) tabiriyle “ağ avcıları ve toplayıcıları”ndan gazeteciler nasıl ayrışmalıdır gibi soru/n/ları anlamak ve cevaplandırmak, dönüşen pratikleri ortaya çıkarmak açısından önem arz etmektedir.

Bu sorulara profesyonel meslek erbaplarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerden hareketle yanıt aradığımız bu çalışmanın temel iddiası Suriye'de yaşanan dönüşümün

gazetecilik pratikleri bakımından dönüşümünün “aracılı gazetecilik” (*mediated journalism*) kavramsallaştırmasıyla anlaşılması gerektiğidir. Zira hem profesyonel gazeteciler hem amatör/bağımsız sosyal medya kaynakları benzer bilgi ağlarının uluslararası kamuoyu ile arasında bir tür hakemlik görevi üstlenen araçları konumdadırlar.

Gazetecilerin Gözünden Suriye Savaşı’nın Haberciliğe Etkisi

Çalışmanın bu bölümünde Suriye İç Savaşı’nın savaş gazeteciliğine etkileri, gazeteciliği profesyonel olarak yapan meslek sahipleriyle yapılan kişisel görüşmelerden hareketle oluşturulan kategorik başlıklar altında ele alınmaktadır. Görüşmelerde çevrimiçi mülakat tekniği (Salmons, 2012) kullanılarak katılımcılara¹¹ kişisel e-postaları üzerinden ulaşılmış ve yöneltilen sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. Gazetecilere mesleğin tanımı, teorik ve pratik farkları, güncel operasyonları takip ederken kullandıkları yeni yöntemler, gelişen teknolojileri tehdit olarak görüp görmedikleri, mesleğin geleceğine dair öngörülerini açıklayacak sorular sorulmuştur. Bu görüşmelerin yanı sıra oluşturulan çevrimiçi formlarla aynı sorular profesyonel olarak gazeteci olmayan fakat sosyal medya hesapları üzerinden Suriye İç Savaşı’na ilişkin güncel bilgiler veren kullanıcılara da¹² yöneltilmiştir. Sonuç bölümünde bu verilerden hareketle değerlendirmeler yapılmış ve aracılı gazetecilik kavramsallaştırmasına bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

Savaş muhabirinin tanımı

Görüşmecilerin savaş muhabirliğini tanımlarken ekseriyetle üzerinde durdukları konu sahada bulunmak olmuştur. Ahmet Fatih Erduran (Çevrimiçi kişisel görüşme, 17.03.2018) savaş haberciliğinin “*Silah seslerini duymadan, çatışma görüntülerini görmeden, barut kokusunu ciğerlerine çekmeden*” yapılmasının haberin niteliğini de etkilediğini söylemektedir. Bünyamin Aygün (Çevrimiçi kişisel görüşme, 26.02.2018) savaş muhabirinin savaşlar tarihine vakıf olmasının yanı sıra takip edilen savaşın özel tarihini, sebeplerini ve doğuracağı muhtemel sonuçları da bilmesi gerektiğini ve sahada bulunmadan bu tür derinlikli bir kavrayış edinilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Umut Erol (Çevrimiçi kişisel görüşme, 02.03.2018) savaş muhabirliğinin habere doğrudan ulaşmaktan geçtiğini, sahada bulunmadan haber kaynaklarına ulaşmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Keza bu durumda haberin güvenilirliğinin de tam anlamıyla

¹¹ Görüşmeciler alfabetik sırasıyla Ahmet Fatih Erduran – *Yeni Şafak*, Bünyamin Aygün – *Milliyet*, Gözde Özyürek – *ÜLKE TV/Kanal 7*, Murat Can Öztürk – *TRT Haber*, Mücahit Topçu – *TVNET*, Umut Erol – *24TV*.

¹² Ahmad Primo – twitter.com/primoahmad, Ekrem – twitter.com/ekremsx

sağlanamayacağını söylemektedir. Diğer taraftan Mücahit Topçu (Çevrimiçi kişisel görüşme, 17.03.2018) her ne kadar savaş muhabirini sıcak bölgelerde olayları haberleştiren kişi olarak tanımlasa da Türkiye’de bu tanıma uyan çok az kişinin istihdam edildiğini söylemektedir. Topçu’ya göre Türkiye’de sıcak çatışma bölgelerini haberleştiren muhabirlerin olayın süresiyle kısıtlı bir şekilde görev yapmakta bununla birlikte “*haberci olmanın getirdiği özellikler sayesinde en iyi şekilde olayları aktarmaya çalışmaktadırlar.*”

Gözde Özyürek (Çevrimiçi kişisel görüşme, 18.03.2018), gelişen teknolojiyle birlikte her ne kadar savaş muhabirliği belirli bir donanım gerektirse de artık herkesin haber kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Özyürek’e göre bir savaş muhabiri “...*her zaman sahada olmayabilir. Doğru kaynaklardan edindiği bilgilerle de haberini yazabilir. Sonuçta edindiği kaynaklar da gazeteciliğinin vermiş olduğu bir birikimdir.*” Buna karşın Murat Can Öztürk, her ne kadar teknolojik gelişmeler bilgi akışını hızlandırmış olsa da bu bilgilerin tamamlayıcı unsurları olan sahadan gözlemler ve aktörlerle görüşmeler olmadan anlamlı olmadığını ifade etmektedir.

Çünkü her akıllı telefonu bulunan etkili görüntüler çekse de, içeriğini doldurabilecek bir bilgi paylaşımı hala yapılamıyor. Her sosyal medya hesabı veya akıllı cep telefonu sahibi bölgenin aktif aktörleriyle bir araya gelemiyor. Bu yüzden doğru bilgiler hala savaş muhabirlerinin gözlemleriyle elimize ulaşıyor. O yüzden savaş muhabirlerinin olmadığı bir yerde yapılan haberler bir süre daha yarım kalacaktır (Murat Can Öztürk, çevrimiçi kişisel görüşme, 09.03.2018).

Suriye’de savaşı başından beri takip eden Ahmad Primo ise bu durumu “iki kenarı da keskin bir bıçağa” benzetmektedir. Sivil yurttaşların sahip oldukları aygıtlarla bir olay anını kayıt altına alması kimi zaman toplumsal bir hareketi tetiklerken kimi zaman da doğruluğu araştırılmayan bu tür bilgiler toplumsal zarara sebep olmaktadır.

Bir gazetecinin, tıpkı bizim Verify Sy oluşumu olarak kurduğumuz Facebook grubunda yaptığımız gibi bu tür çevrimiçi kaynaklardan elde ettiği her fotoğrafı, videoyu yayınlamadan önce doğruluğunu kontrol etmesi halinde bu iyi bir şeydir, öte yandan bu tür bilgilerin yanlış ve yanıltıcı haberlerin yayılmasına sıklıkla sebep olduğu da bir vakiadır (Ahmad Primo, çevrimiçi kişisel görüşme, 11.03.2018)

2013 yılından bu yana Twitter hesabından Suriye’de yaşanan gelişmeleri aktaran @ekremsx adlı kullanıcı ulusal ve uluslararası anaakım medyaya şüpheyle yaklaşmaktadır.

Kaynak olarak rejim muhaliflerinin Facebook, Twitter ve Telegram hesaplarını dikkate alan @ekremsx Suriye konusunda kendisinin de içinde bulunduğu ve amatör haberci olarak değerlendirdiği kişilerin ortaya çıkmasını da anaakım medyanın sahada bulunmamasına bağlamaktadır.

Savaş haberciliğini dönüşümü

Görüşülen haberciler savaş muhabirinin sahada olmasını bir gereklilik olarak görseler de gelişen teknolojiler ve savaşların özel durumları sebebiyle sahada bulunmanın tek başına anlamlı olmadığı görüşünü paylaşmaktadırlar. Öztürk, Suriye’de yaşanan savaşın birden çok cephesi olduğunu ve bir muhabirin tüm cephele haberleşmesinin mümkün olmadığını söylemektedir. Bununla birlikte özellikle sosyal medya sayesinde sahadaki askeri birliklerin sosyal medya hesapları, yerel tanıkların paylaştığı bilgi ve görsellerin de muhabirlere bu anlamda yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bünyamin Aygün ise bu tür bilgilerin haberci için ancak bir ipucu olabileceğine ve haberin kaynağına ulaşmadan bu tür bilgilerle hareket etmenin etik olmayacağına vurgu yapmaktadır.

Dakika dakika savaş yayınlansa da yine bir savaş muhabirinin verdiği bilgilerle haberleştiriliyor. Zaten eğer alanda o bilgileri veren savaş muhabiri, gazeteci değilse verdiği bilginin güvenilirliği tartışılır. Alanda gerçekleşen olay önemli ise ve illa haberleştirilmesi gerekiyorsa “iddia” şeklinde verilmelidir. Kişinin kendisi oradaymış gibi haber yapması etik anlamda kabul edilemez. Sahaya hiç gitmemiş birisinin savaş alanında fotoğraf çekmesi, savaş muhabirliği yapmak değildir, o fotoğraflar eşe dosta hatıra kalacak karelerden öteye geçemez (Bünyamin Aygün, çevrimiçi kişisel görüşme, 26.02.2018).

Topçu, Suriye’de savaşa müdahil olan devletlerin bile giremediği yerlere bir muhabirin girmesinin olanaksızlığına dikkat çekerek 2016 Halep Kuşatması’nı örnek vermektedir. Dünyanın Bana Alabed¹³ adlı 7 yaşındaki bir kızın Twitter hesabı sayesinde Halep’te

¹³ Bana Alabed Eylül 2016’da açılan <https://twitter.com/alabedbana> adresinden yayın yapan Suriyeli bir kız çocuğudur. İngilizce öğretmeni olan annesi sayesinde mesajlarını İngilizce tweetler ve videolar şeklinde paylaşmaktadır. Hesabın annesi tarafından yönetildiği hesap bilgilerinde yer almaktadır. Halep kuşatması esnasında Bana Alabed’in varlığı hakkında birçok tartışma yaşanmışsa da bağımsız doğrulama oluşumu bellingcat tarafından bu şüpheler makul düzeyde giderilmiştir. Keza Bana Alabed ve ailesi Halep’ten tahliye edilen siviller arasında Türkiye’ye gelmiş ve Türk vatandaşlığına geçmiştir.

yaşananlardan haberdar olabildiğini söyleyen Topçu, muhabirlerin de “*bir kör kurşuna kurban gitmekte*” çevrimiçi mecralarda yayılan bilgilerden hareket etmelerinin normal olduğunu fakat izleyicinin “*günün sonunda başında miğferi, üzerinde çelik yeleğiyle haberciyi kamera karşısında görmeyi beklediğini*” ifade etmektedir. Aygün’e göre sosyal medyanın yanı sıra GoPro gibi giyilebilir kamera teknolojilerinin yaygınlaşması savaş alanlarının tüm sıcaklığıyla yansıtılmasına olanak sağlamıştır. Yaşanan bu dijital dönüşümün savaş muhabirliğini ortadan kaldırmaktan ziyade şeffaflaştırdığı söylenebilir.

Akıllı telefonlar savaş muhabirliğini bitirmedi aksine güçlendirdi. Zira savaş muhabirliği gizemli bir mesleken daha şeffaflaştı ve kolaylaştı. Savaş muhabirliği ilkeleri olan bir meslektir ve akıllı telefonla yayın yapanlar savaş muhabiri olmaktan ziyade “bölgeden haber veren birey” ya da en başta dediğim gibi “yurttaş gazeteci” diye adlandırılabilir (Bünyamin Aygün, çevrimiçi kişisel görüşme, 26.02.2018).

Suriyeli gazeteci Ahmad Primo da benzer şekilde hiçbir editöryal süzgeçten geçmeyen çevrimiçi bilgilerin Suriye direnişine zarar verdiğini ifade etmektedir. Rejim yahut diğer muhalif karşıtı unsurlara hizmet eden birtakım oluşumların özellikle uluslararası anaakım medya tarafından kaynak olarak kullanılması da sahadan akan yalan haberlerin dolaşımına katkı sunmaktadır.

Suriye’de muhalif karşıtı bütün güçlerin sahte içerik ve propaganda için sosyal medya ordularına güvendiği bir atmosferde kullanıcılar tarafından üretilen çevrimiçi içeriklerin yayınlanmadan önce kontrole tabi tutulması elzemdir zira Suriye hakkında yalan ve yanlış haberlerin dolayımı girmesinin en büyük nedeni bu tür içeriklerin bir kontrol mekanizmasından geçmeden yayılmasıdır (Ahmad Primo, çevrimiçi kişisel görüşme, 11.03.2018).

Mücahit Topçu muhabirlerin sosyal medyadan beslenmesinin doğal bir rutine dönüştüğünü fakat yararlanılan kaynakların yine bir haberci gözüyle değerlendirerek kullanılması gerektiğini söylemektedir.

İşin sağlanması önemli. Eğer hepsini doğru kabul edersen yanlış yönlendirmiş olursun. Buna benzer çoğu hesap farklı zamanlarda ve mekânlarda çekilen

Bknz. Bellingcat. (14.12.2016). Bellingcat Haber Doğrulama Sitesi, Finding Bana – Proving the Existence of a 7-Year-Old Girl in Eastern Aleppo <https://www.bellingcat.com/news/mena/2016/12/14/bana-alabed-verification-using-open-source-information/> erişim tarihi: 21.03.2018

Bknz. Anadolu Ajansı. (12.21.2016) Anadolu Ajansı Web Sayfası <https://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/cumhurbaskani-erdogan-7-yasindaki-bana-alabed-ve-ailesini-kabul-etti/0/293576> erişim tarihi: 21.03.2018

görüntüleri ve fotoğrafları yeniymiş gibi yayınlatabiliyor. Buna dikkat etmek lazım. Kaynak önemli, güvenilir olması daha da önemli (Mücahit Topçu, çevrimiçi kişisel görüşme, 17.03.2018).

Görüşülen meslek profesyonelleri temelde savaş muhabirliğinin yalnızca bilgi kanallarının genişlediğini, sosyal medyanın habercilerin yerini alamayacağı fikrinde uzlaşmaktadır. Sosyal medyadan yayılan bilgilere karşı önyargı bulunsa da aynı şekilde habercilerin Suriye'yi yeterli düzeyde takip edemediğine yönelik eleştiriler de bulunmaktadır.

Aracılı gazeteciliğin değerlendirilmesi

Aracılı gazetecilik olarak tanımladığımız çerçevenin iki boyutu bulunmaktadır: a) Suriye'de bulunan ve konumu itibarıyla yerel veya kaynakları itibarıyla daha genel olarak çatışmaları çevrimiçi mecraları kullanarak haberleştiren kişi/ler, b) Suriye'de bulunmayan fakat hem uluslararası haber kuruluşlarını hem bir önceki boyutta yer alan kişileri takip ederek elde ettiği verileri çevrimiçi mecralarda haberleştiren ve yorumlayan kişi/ler. Görüşülen haberciler birinci boyutta yer alan kişileri yurttaş gazeteci veya kazara gazeteci (*accidental journalism*)¹⁴ tanımları çerçevesinde ele alsalar da durum bundan daha farklı değerlendirilmelidir.

Halep'te yaşayan ve hâlihazırda VeSyria¹⁵ isimli doğrulama oluşumunun yöneticilerinden olan Ahmad Primo yedi yıl içerisinde çok geniş bir haber ağı kurduklarını ve yerel kaynaklarını en doğru bilgiyi ileten kişilerden seçtiklerini belirtmektedir. Bu kişilerin de buldukları bölgede kurdukları mini haber ağları düşünüldüğünde ortada yurttaş gazeteciliğinden daha kompleks bir yapı bulunmaktadır. Zira bu kaynak ağlarında üretilen veriler nihayetinde ulusal yahut uluslararası ajanslara bilgi akışı sağlamaktadır. Üstelik bu boyutta yer alan kişiler yalnızca yerel gazeteciler veya kaynaklar değildir. Rejim aleyhtarı askeri grupların medya odaları da¹⁶ aracılı gazeteciliğin bir diğer pratiğidir. Sosyal medya üzerinden yayın yapan bu odalar her ne kadar ait oldukları grubun ajandası doğrultusunda bilgi paylaşsalar da özellikle sınır değişimleri/ele geçirilen yerler ve sıcak çatışma görüntüleri gibi paylaşımlarıyla önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Keza bu paylaşımlar geri yönde arama (*reverse search*), aksan, jargon, coğrafi işaretler, hava durumu ve uydudan konumlandırma (*geolocation*) gibi teknikler kullanılarak doğrulanmakta

¹⁴ Bkz. Allan, S. (2012) Online News Reporting of Crisis Events: Investigating the Role of Citizen Witnessing, The Handbook of Global Online Journalism içinde (ed. Eugenia Siapera, Andreas Veglis). John Wiley & Sons.

¹⁵ Oluşuma <https://www.verify-sy.com/tr> adresinden erişilebilir.

¹⁶ Örn. Zeytin Dalı Harekâtı resmi medya odası için bkz. https://twitter.com/zeytindali_sy

ve bu süreçlerden sonra haberleştirilmektedir (Ahmad Primo, çevrimiçi kişisel Görüşme, 11.03.2018).

Türkiye merkezli görüşmeciler ise bu tür bilgi akışı sağlayan kişi ve kurumların sosyal medya hesaplarından faydalanılmasında bir mahzur görmemekle birlikte bu hesapları kurumsal bir zeminde değerlendirmemektedir. Örneğin Mücahit Topçu'nun (Çevrimiçi kişisel görüşme, 17.03.2018) bu tür bilgi alışverişine farklı bir yönden bakarak mevcut bilgi akışına ancak muhabirler dâhil olduğunda bu bilgilerin haber değeri kazanacağını belirtmektedir.

Dakika dakika operasyonun her aşaması kayıt altına alınıyor. Savaşçının miğferinin üstüne taktığı kamera ile asla çekemeyeceğiniz görüntülere ulaşabiliyorsunuz. Ya da elindeki telefonla girilmesi imkânsız yerlerden görüntüler elinize ulaşabiliyor. Savaş muhabirliği önemini yitirmedi. Muhabir bir garson gibi görevini yerine getiriyor. Sahada yemeği yapan pişiren biri var ama bunun nasıl sunulacağını garsondan iyi kimse bilemez. Sunum yemeğin kalitesini fiyatını belirleyen en önemli unsurdur... Aşçının iyi olması yetmez garsonun da yemeği ustalıkla servis etmesi gerekir.

Murat Can Öztürk (Çevrimiçi kişisel görüşme, 09.03.2018) bazı hesapların asıl hedefinin habercilik değil mensubu veya sempaticanı olduğu grupların propagandasını yapmak olduğunu belirterek gerçek anlamıyla bilgi akışına katkıda bulunan hesapların habercilik değeri olduğunu düşünmektedir. Bünyamin Aygün aracılı gazetecilik tanımını doğru bulmadığını ve bu tür hesaplara hiçbir zaman itibar edilemeyeceğini söylemiştir.

Bunların amacı manipülasyon ve propaganda yapmaktır. Yıllardır sahada görev yapan ve birçok olayla karşı karşıya kalan biri olarak, bir görüntüye bakınca o görüntünün sahte mi yoksa gerçek mi olduğunu anlayabiliyorum. Ama elbette o sahte görüntüleri gerçek sanan insanlar var sosyal medyada. Zaten amaçları da sahte görüntüler üzerinden propaganda yapmak ve insanları yönlendirmek. Unutmayalım ki, savaş alanından paylaşım yapan bu hesaplar her zaman savaşan taraflar tarafından kullanılır. Hiç bir zaman itibar edilmemesi gerektiğine inanıyorum (Bünyamin Aygün, çevrimiçi kişisel görüşme, 27.02.2018).

Umut Erol (Çevrimiçi kişisel görüşme, 21.03.2018), kişilere ait hesaplara karşı kuşkuyla yaklaşılmasını doğru bulsa da özellikle muhaliflerin oluşturduğu sosyal medya hesaplarından faydalandığını ifade etmektedir. Erol, bu hesapların yaptıkları video ve görsel paylaşımların yapılan haberler için önemli bir kaynak teşkil ettiğini belirtmektedir. Benzer biçimde Ahmet Fatih

Erduran (Çevrimiçi kişisel görüşme, 27.03.2018) da her ne kadar bu tarz hesaplara itibar edilmemesi gerekse de sahadan yapılan önemli paylaşımlara da bir gazeteci olarak kayıtsız kalamadığını aktarmaktadır.

Her ne kadar sosyal medya hesaplarını sevmesem bile sosyal medya bugün habercilik anlamında en büyük kaynaklardan biri haline geldi. Yaklaşık 1 ay alandan Zeytin Dalı Harekâtı'nı takip ettim. Ancak bazı sosyal medya hesapları Afrin'deki operasyondan anlık bilgiler aktardı. İlk birkaç gün bu bilgileri resmi kaynakların bilgileri ile eşleştirdim. Doğru bilgiler olduğunu anladıktan sonra haberlerimi bu hesapların bilgileri ile birleştirip çeşitlendirdim.

Görüşmeciler, aracılı gazetecilik olarak tanımladığımız bilgi akış kanallarını domine eden hesapları ekseriyetle olumsuz değerlendirmektedir. Bu hesapları kişisel ve kurumsal olarak ikiye ayırdığımızda kurumsal hesaplara karşı daha fazla güven duymaktadırlar. Bununla birlikte resmi kaynaklarla sağlama yaparak güvenilir olduğuna kanaat getirdikleri hesapların bilgilerini düzenli olarak kullandıklarını da belirtmektedirler.

Sonuç

Dünya çapında yaşanan savaşların, krizlerin ve çatışmaların uluslararası kamuoyunun gündemine taşınmasını sağlayan savaş muhabirlerinin gelişen teknoloji ve artan bilgi akış hızıyla birlikte haber akış şemalarındaki konumlarının değiştiği anlaşılmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başında olduğu gibi mevzilerde başlayıp biten savaşlardan ziyade kentlerin sokaklarına taşınan savaşları bir muhabirin tüm boyutlarıyla haberleştirebilmesi de pratik olarak imkânsız hale gelmiştir. Bu aşamada devreye savaşın içinde yaşayan insanların tanıklıkları/aracılıkları girmektedir. Bu kişiler sahip oldukları teknolojik aygıtları kullanarak çevrelerinde olup biten olayları kayıt altına alarak çevrimiçi platformlarda paylaşmaktadır. Bilgi akışının bu formu her ne kadar yurttaş gazeteciliği olarak tanımlanmışsa da yüzlerce yurttaş gazetecinin ürettiği bilgileri toplayıp bunları editoryal süreçlere benzeyen kontrollerden sonra takipçi kitlesine aktaran kişi ve kurumları bu dar çerçevede tanımlamak yetersiz kalmaktadır.

Bu tür kişi ve kurumlar ki bu noktada “gazetecilik” yapan kurumlar değil sivil toplum kuruluşları, gözlem evleri gibi olayları kayıt altına almak ve yaymak misyonuyla hareket eden kurumlar kastedilmektedir, süregiden bir savaşla uluslararası kamuoyu ve dolayısıyla medya kuruluşları arasında bir aracılık görevi üstlenmişlerdir. Profesyonel meslek sahipleri, bu tür hesapları halen mezkûr yurttaş haberciliği zaviyesinden değerlendirmektedir. Lakin bu tür

hesaplar örneğın Suriye’de yalnızca Zeytin Dalı Harekâtı veya diğeri büyük çaplı operasyonlarla sınırlı bir haberleşme pratiğı içinde değillerdir. Bilakis yedi yılını dolduran bu uzun soluklu krizin tüm taraflarından gelen bilgileri toplayarak her aşamasını kaydetme ve bu yolla medya kuruluşlarına kaynaklık etmenin yanı sıra sade vatandaşların da erişebileceğı önemli bir aracılık pratiğı geliştirmişlerdir.

Görüşmeciler, savaş muhabirliğini sahadan bildirmekle özdeş olarak tanımlamıştır. Suriye gibi gerek savaşın boyutlarının çok geniş olduğu gerekse habercilerin can güvenliğı koşullarının ortadan kalktığı durumlarda sürekli sahada bulunmak imkânsız hale gelmiştir. Gazeteciler ancak savaşın taraflarının gözetimi ve kontrolünde sahaya girebilmekte ve bağımsız haber toplama, yapma pratiklerinden mahrum kalmaktadır. Aracılı gazetecilik kavramsallaştırması ise yaşanan olaylara yönelik birçok farklı kaynaktan gelen bilgilerin karşılaştırılması ve doğrulama süreçlerini de içeren bir pratik olarak sahadan bildirmenin yeni bir formu olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla üst kimlikleri Suriye uzmanı, savaş analizcisi olan birçok sosyal medya hesabı aracılı gazetecilik pratiğini uygulayarak savaş muhabirlerinin yerine getiremediğı çok boyutlu bilgi akışını kontrol eder hale gelmiştir. Bilgi akışını gazeteciliğın evrensel etik ve editoryal süreçleri dairesinde kontrol etmesi gereken muhabirlerin sahadan olma fetişizminden kurtularak bu pratiğı bizatihi uygulamaları gerekmektedir. Savaş muhabirliğinin görev tanımı içinde sahaya girmekten çok sahadan gelen bilgi akışının kontrolü günümüzde daha önemli hale gelmiştir. Bu kontrol sağlanmadığı müddetçe olayların ve dolayısıyla yansımaların hızına yetişmek mümkün olmayacaktır. Bir çatışmayla kamuoyu arasındaki aracılık görevini profesyonel gazetecilerin değil amatör çevrimiçi kullanıcıların yürütmesi her zaman suistimale açık bir süreçtir. Dolayısıyla savaş muhabirliğinin görev tanımının güncellenmesi yoluyla bu süreçlerin evrensel ilke ve prensipler içinde yürütülmesi bu tür suiistimallerin de önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arık, E. (2013). Irak'tan Suriye'ye İliştirilmiş Gazetecilik. *Akdeniz İletişim Dergisi* (19), 60-77.
- Aydın, D. (2012). *Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chouliarakis, L. (2015). Digital Witnessing in War Journalism. *Popular Communication* (13), 105-119.
- Devran, Y., & Özcan, Ö. F. (2016). Söylemlerin Dilinden Suriye Sorunu. *Marmara İletişim Dergisi*(25), 35-52.
- Devran, Y., & Özcan, Ö. F. (2017). Habercilikte Hegemonya Mücadelesi: Yurttaş Gazeteciliği: Fırsat mı Tehdit mi? *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 150-173.
- Ekşi, M. (2017). Bir Vekâlet Savaşı Olarak Suriye Krizi ve Büyük Güç Politikalarının Realizme Dönüşü. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 106-129.
- Goebel, D. J. (1995). *Military-Media Relations: The Future Media Environment and its Influence on Military Operations*. AIR WAR COLL MAXWELL AFB AL.
- Hallin, D. C. (1986). *The Uncensored War The Media and Vietnam*. New York: Oxford University Press.
- Johnston, L. (2017). Looking After Ibrahim. *Journalism Practice*, 11(2-3), 195-212.
- Lindner, A. M. (2008). controlling the media in iraq. contexts, 7(2), 33-38.
- Lowe, C. (2012, Haziran 30). Middle East Voices. Syria: A War Reported By Citizen-Journalists, Social: <https://www.rferl.org/a/syria-war-reported-by-citizen-journalists-social-media/24630841.html> erişim tarihi 13 Mart 2018.
- Lowrey, W., & Gade, P. J. (2011). *Connective Journalism*. W. Lowrey, & P. J. Gade içinde, *Changing The News: The Forces Shaping Journalism in Uncertain Times* (s. 270-286). New York: Routledge.
- Pach, C. (2010). LBJ, the Progress Campaign, and the Vietnam War on Television. K. Osgood, & A. K. Frank içinde, *Selling War in a Media Age* (s. 170-195). Florida: University Press of Florida.
- Roth, M. P. (1997). *Historical Dictionary of War Journalism*. Westport: Greenwood Press.
- Salmons, J. (2012). *Designing and Conducting Research With Online Interviews*. https://in.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/43888_1.pdf erişim tarihi: 1 Mart 2018.
- Thrall, A. T. (1996). *War in the media age: the government/press struggle from Vietnam to the Gulf* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Massachusetts Institute of Technology.
- Vural, A. M. (2004). Embedded-iliştirilmiş Gazeteciliğin Etik Çerçeve Değerlendirilmesi. *Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars Sempozyumu II* (s. 36-52). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Wall, M., & Zahed, S. E. (2014). Embedding content from Syrian citizen journalists: The rise of the collaborative news clip. *Journalism*, 16(2), 1-18.

- Yalçınkaya, H. (2008). Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik. *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 29-56.
- Yousuf, M., & Taylor, M. (2017). Helping Syrians Tell Their Story to The World. *Journalism Practice*, 11(2-3), 302-318.